

*Shafqatsiz davnla yashab, qalbi to'la armon
bilan olanulan o'tgan marhum onam Sorabibi
Erkavoy qizining xotirasiga bag 'ishlayman.
Muallif*

ERKACHOLNING O'RIGI

Tug'ilib o'sgan qishlog'imga borib qarindosh-urug'lar huzurida bir necha kun mehmon bo'ldim. Tengqurlarim, yoshlar davrasida ishtirok etib, goh qizg'in suhbatlarga qo'shildim, goh aytilayotgan fikrlarning «mazasini» shimayotgandek, jimgina o'tirdim. Yoshlar orasida ko'proq bo'ldim desam ham bo'ladi, ularning beg'ubor suhbatini yoqtiraman, ruhiyati, dunyoqarashlari qanday ekanligini bilgim keladi. Bir galgi suhbatda yigitchalardan biri: «Amaki, o'rikdan yeng, og'zingizda erib ketadi. Qoraqandak *deyishadi, bu navi* Erkacholning o'rigidan», deb qoldi. Yuragim hapqirib ketdi. Shirin-shirin entika boshladim. Suhbatdoshlarimga qayta-qayta tikilaman, yuzu ko'zlarida yeyayotgan o'riklaridan olayotgan huzurdan o'zga ifodani sezmayman. Erkacholning kimligini ham, u kishi menga bobo bo'lishini ham bilishmaydi, deb o'ylayman. Bilmasliklari ham mumkin, axir u jannati zotning olamdan o'tganiga necha-necha yillar bo'ldi-ku...

Otam olamdan o'tgach, yigirma yoshda beva qolgan onam ikki-uch yildan so'ng turmushga chiqib, mening tarbiyam bobomning ixtiyorida qolgan edi. Yoshi yetmishlarga borib qolgan, novcha bo'yli, tik qomatli, tarashadek qotma, cho'ziq yuzli, serzarda va eng muhimi, tinib-tinchimas bir kishi edi. O'ziyam tinmasdi, rahmatli enam ikkimizni ham tinchitmasdi. Hatto ishonsangiz, og'ilxonadagi qo'yu mollarni ham tinch qo'ymas, mol yotganda emas, yeganda semiradi, deb ularni ham turtkilagani-turtkilagan edi. Men bobomga juda bog'lanib qolgan edim. Sutga to'ymagan qo'zi onasining orqasidan qolmaganidek, erta-kech bobomning ortidan ergashib yurardim. Hatto tunda ham bir o'rinda yotardik. Yotishim bilan barmoqlarim bilan soqollarini tarab, ertak aytib berasiz deya, qiyin-qistovga olardim. Ko'pincha hassasinimi yoki taqillab yuradigan kavushinimi berkitib qo'yib hukmimni o'tkazishga, so'ragan narsamni undirib olishga harakat qilardim. Bobomning, jon o'g'lim, topib bersang senga bir narsa beraman, deya yolvorishini xush ko'rardim.

Bir kuni ertalab katta ko'k eshagimizni yetaklab chiqib:

- Qani, orqamga mingash-chi, - deb qoldilar.
- Qayoqqa boramiz? - deya so'rayman sevinib.
- Qashqar qishloqdan o'rik ko'chat olib kelamiz.
- O'rik ko'chat o'zimizda bor-ku?
- U boshqasi, o'g'lim.
- Qanaqasi?
- Bas, endi jim ket.
- Yo'q, oldin qanaqaligini ayting, keyin jim ketaman. Bo'lmasa eshakning junidan tortaman.

Bobom gapimga kirmasa, ko'pincha eshakning dumg'azasidagi o'siq junidan tortib shataloq ottirardim. Bir-ikki bor gupanglab yiqilib ham olganmiz.

- Qo'y, bolam, junidan torta ko'rma, yana yiqitsa ishimiz bitmay qoladi. Qashqarda «Qoraqandak» degan o'rik bo'ladi, faqat o'sha yerda o'sadi u. Quruq, suvsiz yerni xohlaydi shekilli. Mevasi hey-hey, biram shirin bo'ladi, tog'alarningnikiga borganda yegansan-ku.

- Yeganim yo'q, - deyman.
- Yegansan, cho'ntagingni to'ldirib solib berishardi-ku.
- Hecham-da, menga doim qurt tushganidan berishadi... Bobojon, nega qoraqandak deyishadi?
- Quriganda shirasi ko'p bo'lgani sabab rangi qorayib qoladi-da.
- Nega oqarib qolmaydi?
- Endi bas qil, miyamni achitib yubording.
- Bobojon, miya achiganda qanaqa bo'ladi? Aytmayraan.
- Aytasiz, bo'lmasa eshakning junidan yana tortaman, mana tortyapman, tortvuraymi?

- Miya achiganda odamning gapirgisi kelmaydi-da, o'g'lim.
- Siz gapiryapsiz-ku?
- Uh!

- Bobojon, odam nega uh tortadi?

Shu yo'sin Qashqarga borib bir quchoq mayda ko'chat olib qaytdik.

Dala hovlimiz tog' etaklarida bo'lib, yarim chaqirimcha narida, adir tomonda sahni bir tanobcha keladigan do'nglik bo'lguchi edi. Yozda yantoq, shuvoqqa o'xshash giyohlar o'sar, qishda agar qalin qor yog'sa, qishloq hovlimizdan ham tepalik yaltirab ko'rinib turardi. Ko'chatni olib kelgach, bobojonim ketmon, dankov, qaylani eshakka yuklab meni ham o'zi bilan olib ketdi. Olib ketmasa ham bo'lmasdi, nega desangiz, qumg'on ostiga o't qalab choy qaynatishga juda usta edim.

Hali-hali esimda, erta bahor, yerdan nam ketib ulgurmagan, tuproq ham xamirdek ko‘chib turibdi. Tepalikning kunga betgay tomonida chuchmomalar yerni yorib chiqa boshlagan, havo ham xiyla ayoq bir palla edi. Bobom bir hafta davomida tepalikni gir aylantirib, orasida besh-olti gaz joy qoldirib chuqurchalar o‘ydi. U kishi chuqur kavlash bilan mashg‘ul bo‘lganda men goh o‘tgan yilgi hov- hashaklardan yig‘ib, guldiratib olov yoqib yuboraman, goh katta qumg‘onni toshdan qurib yasayotganimiz o‘choqqa qo‘yib, varaqlatib choy qaynataman, goho nima maqsaddaligiga o‘zim ham tushunmagan holda yuqoridan pastga, pastdan yuqoriga halloslab yugurib terga botaman.

- Kel endi, mana bu ko‘chatni ushlab tur, - deydi ba‘zan bobom.

Ushlab turaman.

- Angrayma, nihol qiyshayib qolyapti, - tanbeh bergan bo‘ladi bobom.

- Qiyshaysa nima bo‘ladi?- deya so‘rayman.

- Nima bo‘lardi, daraxt qiyshiq bo‘lib o‘sadi-da.

- Qiyshiq bo‘lsa yaxshi-ku, ustiga chiqish oson bo‘ladi.

- Unda mevasi bemaza bo‘ladi, o‘glim.

- Nega bemaza bo‘ladi?

- Shohlar bir-birining ustida o‘sib, pastki qismiga oftob tegmay qoladi.

Oftob tegmasa mevasi bemaza bo‘ladi, toylogim.

- Mevalar mazani oftobdan oladimi?

- Shunday, toylogim, oftobdan oladi.

- Nega bo‘lmasa niholchaning bir xillarini yarmigacha yerga ko‘mib qo‘yapsiz?

- Ko‘mmasak ovqat yeyolmaydi-da.

- Iya, - deyman hayron bo‘lib, - ko‘chat ham ovqat yeydimi?

- Yeydi.

- Rostdanmi?

- Rost.

- Og‘ziyam bormi?

- Bor.

- Tishi hammi?

- Tishi ham bor, bo‘talog‘im. Mana shu mayda-mayda tomirchalar, ko‘rmayapsanmi, nihollarning ham og‘zi, ham tishi hisoblanadi. Ana shu tomirchalar orqali nihollar ham suv ichadi, ham ovqat yeydi. Keyin senga o‘xshab unib-o‘sadi. Faqat ular kamroq gapiradi.

- Bobojon, bog‘imizda o‘rik ko‘p-ku, endi qolganini ekmay qo‘yaqolaylik, qishloqqa qaytgim kelyapti, enamni sog‘indim.

- Yo‘q, bo‘talog‘im, hammasini ekib ketganim yaxshi. Katta bo‘lsa, meva

qiladi, mevasini odamlar yeb sen bilan meni duo qilishadi.

- Duo qilishsa nima bo'ladi?
- Savob bo'ladi-da, buncha ezmalik qilding.
- Savob bo'lmasa-chi, unda nima bo'ladi?
- Yo'q, endi aytmayman.
- Aytasiz, jon bobojon, ayta qoling. Aytmasangiz ko'knori xaltangizni berkitib qo'yaman.
- Berkitmaysan.
- Allaqachon berkitib bo'lganman, hecham topolmaydigan joyga berkitganman.
- Ha, mayli, aytsam ayta qolay, savob olgan kishi narigi dunyoga borganda jannatda yashaydi.
- Bobojon, jannat yaxshimi?
- Yaxshi, o'gliim.
- Biz uyoqqa qachon boramiz?
- Qo'y, bo'tam, bunaqa gaplarni aytma.

Shu yo'sin nihollami ekib tugatdik. Rahmatli bobom o'sha yili ham, keyingi paytlarda ham xurjunning ikki ko'ziga ikki ko'zani solib tepalikka suv tashigani-tashigan edi. Meni qanchalik suyub erkalasa, nihollarini ham to hosilga kirguncha ana shunday erkalagani haii-hali esimda.

Demak, deb o'ylayman, yigitchalar davrasida o'tirganimda bobojonim allaqachon olamdan o'tib ketgan bo'lsa ham, uning nomi shundayligicha o'zi ekan nihollariga o'tib, nihollar qiyofasida hamon yashab kelayotgan ekan-da. Rahmatli daraxt eksang, jannati bo'lasan, derdi, ehtimol jannati ham bo'lgandir, arvohi shod-shod uchib yurgandir.

Shularni o'ylab, quvonchimni ichimga sig'dirolmay, entika-entika o'rniindan turib ketdim. Yigitchalar esa hech narsani o'ylamay, qo'shnimizning o'g'li o'rtaga to'kkan o'riklardan talashib-tortishib yeb, danagini baquvvat tishlari bilan qarsillatib chaqib, ekkanga ham, yeganga ham rahmatlar aytishib, nima sababdandir xaxolab kulishar edi.

Bobom ekan o'riklarni ko'rgim kelib, shoshilib dashtga jo'nadim.

Xudoyberdi To'xtaboyev
"Jannati odamlar" kitobidan